

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ У СИСТЕМІ ЦСССДМ

А.В.Хіля

Анотація: У даній статті розкриваються особливості застосування реабілітаційних програм в умовах діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та закладів соціального обслуговування. Визначаються основні види послуг та кваліфікаційні характеристики педагогічних працівників для здійснення повноцінного педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями.

Ключові слова: діти з функціональними обмеженнями, педагогічний супровід, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями.

Аннотация: В данной статье раскрываются особенности использования реабилитационных программ в условиях деятельности центров социальных служб для семьи, детей и молодежи и учреждений социального обслуживания. Определяются основные виды услуг и квалификационные характеристики педагогических работников для осуществления полноценного педагогического сопровождения детей с функциональными ограничениями.

Ключевые слова: дети с функциональными ограничениями, педагогическое сопровождение, центры социально-психологической реабилитации детей и молодежи с функциональными ограничениями.

Annotation: This article features the use of rehabilitation programs in operation of social services for families, children and youth and social service institutions. The basic services and qualifying characteristics of teachers for full-pedagogical support of disabled children.

Key words: children with functional limitations, pedagogical support, centers for social and psychological rehabilitation of children and young people with functional limitations.

Постановка проблеми. Гуманізація та демократизація освітньої галузі на сучасному етапі розбудови нашої держави вимагає пошуку нових форм виховання та навчання дітей з функціональними обмеженнями. Дана категорія дітей вимагає особливого підходу, що зможе забезпечити не лише їх психічну та фізичну реабілітацію, а й створить рівні можливості у набутті необхідних знань, умінь та навичок, що надасть дітям з функціональними обмеженнями спроможність бути конкурентоспроможними та успішними у житті. Робота з даною категорією дітей в останні роки стала основним питанням урядів розвинених держав, оскільки їх соціалізація є важливою ланкою у розвитку країни та показником цивілізованості суспільства.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (№ 875-ХІІ від 21.03.1991 р.), інвалідом визначається особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті. Дитина-інвалід – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [2].

На сьогодні у законодавчих актах України використовуються різні терміни для визначення цієї категорії дітей – «діти-інваліди», «діти з особливими освітніми потребами» та «діти з функціональними обмеженнями». Перший варіант використовується у сфері охорони здоров'я та соціального захисту, термін «діти з особливими освітніми потребами» – у закладах освіти, а термін «діти з функціональними обмеженнями» вживається у структурних підрозділах, які займаються реалізацією державної політики у сфері надання послуг сім'ям, дітям та молоді. Таким чином, питаннями психолого-педагогічної, фізичної та соціальної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями опікуються різні державні інфраструктури, що визначає відповідну специфіку організації даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів» (№ 1686 від 08.12.2006 р.), окремо виділяються види послуг та заклади, що надають відповідні послуги особам з інвалідністю. До основних видів послуг належать:

- психолого-педагогічна реабілітація, до якої входять консультування, психолого-педагогічна діагностика, психолого-педагогічний патронаж та психологічна та педагогічна корекція;

- *фізична реабілітація* – консультування, ерготерапія, кінетотерапія, лікувальний масаж та лікувальна фізкультура;

- *соціальна та побутова реабілітація* – навчання основних соціальних навичок, соціально-побутовий патронаж, працетерапія, а також пристосування меблів, встановлення обладнання для адаптації житлових приміщень тощо.

На сьогодні в Україні, відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та ряду інших законодавчих актів [2; 3-8], проблемами інвалідності займаються структури чотирьох міністерств – Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства охорони здоров'я та курортів, Міністерства освіти і науки, Міністерства праці та соціальної політики. Зокрема, до компетенції Міністерства охорони здоров'я та курортів України входить, з одного боку, організація фізичної реабілітації інвалідів, а з іншого – оздоровлення дітей з функціональними обмеженнями під час організації санаторно-курортного лікування та літнього відпочинку.

Що стосується сфери Міністерства праці та соціального захисту, то в Україні створені центри професійної реабілітації інвалідів та соціальної реабілітації дітей-інвалідів. У цих закладах здійснюється робота з соціальної та побутової реабілітації, що у свою чергу викликає необхідність фізичної реабілітації для ефективної організації підготовки дітей з функціональними обмеженнями до життя у суспільстві та оволодіння певними професіями.

Значна увага питанню навчання та виховання дітей з функціональними обмеженнями приділяється і у Міністерстві освіти і науки України, що у своїй інфраструктурі має такі спеціальні заклади, як: загальноосвітні школи-інтернати для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку; для розумово відсталих дітей; для сліпих дітей та дітей зі зниженим слухом; для дітей з важкими порушеннями мови; допоміжні школи-інтернати. Серед проектів МОН України передбачено створення спеціальних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, метою яких є «реалізація права дітей-інвалідів на здобуття загальної середньої освіти за місцем проживання, залучення сім'ї до участі у навчально-реабілітаційному процесі з урахуванням особливостей розвитку потреб дитини, створення умов для соціальної адаптації, подальшої інтеграції їх у суспільство» [4].

Але існуючі інфраструктури, що належать до різних Міністерств, не завжди здатні забезпечити комплексну реабілітацію дитини з функціональними обмеженнями, створити необхідні умови для безперешкодного її доступу до знань, успішної соціалізації та наступної професійної самореалізації (відсутність пандусів, відповідного обладнання, навчально-методичного забезпечення, стільців та парт тощо).

Відповідно до вище згаданої Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів», для кожної дитини з функціональними обмеженнями передбачається розробка індивідуальної програми реабілітації, що враховує надання психолого-педагогічних послуг, послуг з фізичної, соціальної та побутової реабілітації. Усі ці послуги в комплексі надаються закладами системи ЦСССДМ, що належать до сфери управління Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України [5].

Саме тому **метою даної публікації** є аналіз специфіки педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями в умовах діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і закладів соціального обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю» (№ 1126 від 27.08.2004 р.), центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – ЦСССДМ) визначається як *спеціальний заклад, що забезпечує організацію та проведення у відповідній територіальній громаді соціальної роботи із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги*. Цим же документом визначено, що основною метою діяльності центру є сприяння у задоволенні соціальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [3].

Враховуючи мету діяльності ЦСССДМ та потреби відповідних територіальних громад, у роботі обласних центрів ССССДМ окремо виділяється завдання контролю і організаційно-методичного забезпечення діяльності центрів соціально-психологічної допомоги, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних центрів матері та дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, центрів ресоціалізації наркозалежної молоді.

Враховуючи особливості роботи із дітьми з функціональними обмеженнями, основне навантаження з організації реабілітації та відповідного педагогічного супроводу у системі ЦСССДМ

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

припадає на центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями. У Вінниці та Вінницькій області діє п'ять таких центрів реабілітації, а саме:

Вінницький обласний центр соціально-психологічної реабілітації молоді з функціональними обмеженнями «Обрій»;

Вінницький міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Гармонія»;

Гніванський центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Джерело»;

Барський центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест»;

районний центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями (с.Гнатків).

Загальна характеристика вищеперерахованих закладів представлена у таблиці 1.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями» (№ 877 від 08.09.2005 р.), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями – це заклади денного перебування дітей та молоді з функціональними обмеженнями віком від 7 до 35 років, метою діяльності яких є відновлення та підтримка фізичного та психічного стану дітей-інвалідів, їх адаптація та інтеграція у суспільство.

Таблиця 1

Перелік реабілітаційних установ Вінницької області, що належать до сфери управління Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту станом на 01.03.2011р.

№	Назва реабілітаційної установи	Вік осіб, яким надаються реабілітаційні послуги	Педагогічні працівники, відповідно до Типових штатних нормативів
1	Вінницький обласний центр соціально-психологічної реабілітації молоді з функціональними обмеженнями «Обрій»	Від 14 до 35 років	Соціальні педагоги; Вихователь по роботі з дітьми інвалідів; Вчитель-реабітолог
2	Вінницький міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Гармонія»	Від 13 до 35 років	Соціальні педагоги; Вчитель-реабітолог
3	Гніванський центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Джерело»	Від 7 до 35 років	Соціальний педагог
4	Барський центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест»	Від 7 до 35 років	Соціальний педагог; Вчитель-реабітолог
5	Районний центр соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями (с.Гнатків)	Від 7 до 35 років	Соціальний педагог; Вчитель-реабітолог

Серед основних завдань закладу виділяються:

- забезпечення розроблення та виконання реабілітаційних програм;
- надання різних видів соціальних послуг;
- залучення батьків до співпраці в процесі реабілітації, надання їм методичних порад;
- організація клубів за інтересами, проведення конкурсів, фестивалів;
- організація проведення заходів, спрямованих на успішну реабілітацію та інтеграцію в суспільство дітей та молоді, що в ньому перебувають;
- здійснення лікувально-оздоровчих заходів, надання невідкладної допомоги в разі необхідності;

- направлення у разі потреби осіб, які звернулися до центру, до інших закладів та установ, що можуть забезпечити задоволення їх потреб;

- забезпечення щоденного одноразового харчування дітей та молоді, що в ньому перебувають [4].

Відповідно до штатних нормативів, серед працівників центру соціально-психологічної реабілітації обов'язково мають бути вчитель-реабілітолог, вихователь соціальний по роботі з дітьми-інвалідами та педагог соціальний. Кожен із них працює згідно посадових інструкцій та кваліфікаційних характеристик, що затверджені Наказом Міністерства праці та соціальної політики (№ 324 від 14.10.2005 р.).

Розглянемо кваліфікаційні характеристики вищезазначених посад та порівняємо їх для подальшого визначення особливості педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями:

Вихователь соціальний по роботі з дітьми-інвалідами, відповідно до довідника кваліфікаційних характеристик, зобов'язаний:

- працювати з категорією дітей, які потребують соціальної допомоги;

- виробляти оптимальну педагогічну стратегію навчання, виховання та реабілітації дитини-інваліда;

- планувати та здійснювати роботу із соціальної адаптації дитини-інваліда: виховувати і прищеплювати навички самообслуговування;

- надавати соціальну і психологічну допомогу;

- організовувати дозвілля, спортивну діяльність, спілкування з цікавими людьми;

- закладати основи оволодіння професіями, які дають можливість працювати в домашніх умовах;

- спільно із сім'єю брати участь у навчанні і вихованні дитини-інваліда;

- здійснювати психолого-педагогічну корекцію особистості, спрямовану на вироблення самостійності у будь-якій діяльності, розвиток інтелектуальних здібностей, емоційно-вольових якостей з урахуванням потенційних можливостей дитини-інваліда;

- проводити соціально-педагогічні консультації із сім'єю, вести психолого-педагогічні спостереження та аналізувати динаміку розвитку дитини-інваліда;

- проводити заняття з лікувальної фізкультури, масажу згідно з призначенням лікаря;

- постійно підвищувати свій професійний рівень, загальну культуру;

- повагу до принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, гуманізму, доброти, працелюбства, інших добродієв та вічних цінностей.

Вчитель-реабілітолог:

- відповідно до державних стандартів освіти, планів, методик, індивідуальних програм та рекомендацій визначає мету, зміст і порядок навчально-реабілітаційної роботи у масових та спеціалізованих закладах для дітей, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку;

- обирає ефективні форми і проводить за розкладом та графіками навчальні, виховні, соціально-адаптаційні, реабілітаційні, корекційні, компенсуючі заходи та заняття;

- створює навчально-виховні ситуації, ознайомлює з явищами, фактами та подіями, що відбуваються в суспільстві, природі, побуті, характеризує, тлумачить й оцінює їх, прищеплює навички та вміння, необхідні для життя в суспільстві;

- веде психолого-педагогічні спостереження, вивчає і фіксує динаміку розвитку, аналізує особливості фізичних та розумових досягнень дитини;

- приймає участь у тестуванні;

- співпрацює із фахівцями, які розробляють індивідуальні методи та прийоми корекційно-реабілітаційної роботи: лікарями, психологами, фізіологами, дефектологами (логопедами, сурдопедагогами, тифлопедагогами, олігофренопедагогами), дієтологами, фахівцями із фізичної реабілітації та іншими працівниками з корекційно-реабілітаційної роботи, координує їх діяльність;

- забезпечує разом з іншими працівниками здорові і безпечні умови навчання, виховання та праці;

- залучає членів сім'ї дитини до участі в навчально-реабілітаційній роботі, правильного використання прийомів психолого-педагогічної корекції особистості, застосування відновлювальних занять та вправ, подолання фізичних або розумових вад, недоліків та негативних звичок;

- надає консультації з питань корекційно-реабілітаційних процесів.

- керує помічниками та асистентами вчителя-реабілітолога;

- організовує виконання індивідуального плану реабілітаційної роботи з дитиною в установі та сім'ї;

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

- здійснює нагляд за навчанням та вихованням дітей у дошкільних закладах і школах за місцем їх проживання;
- захищає честь і гідність дітей, створює атмосферу оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому;
- веде встановлену психолого-педагогічну, реабілітаційну та статистичну документацію;
- постійно підвищує професійний та загальноосвітній рівень; виконує професійні завдання та обов'язки з додержанням норм етики та моралі.

Педагог соціальний:

- вивчає, узагальнює та запроваджує в роботу нові методики із соціальної реабілітації дітей;
- веде статистичну та іншу документацію щодо дітей, які потребують соціальної реабілітації: особові справи підопічних, листування з органами виконавчої влади, суб'єктами профілактично-виховної та лікувальної реабілітації, батьками;
- складає плани виховної та реабілітаційної роботи;
- здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднання зусиль з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків яру особистостей, їх благополуччя в мікросоціумі;
- проводить соціально необхідну роботу щодо організації спілкування дітей, молоді, дорослих у громаді за місцем проживання, мікрорайоні, сімейно-сусідських спільнотах;
- сприяє участі вихованців у науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно корисній діяльності, виявленню задатків, обдаровань, розкриттю здібностей, талантів;
- дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді: залучає до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої, творчої роботи різні установи, громадські організації, творчі спілки, окремих громадян; впливає на подолання особистих, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів, надає необхідну консультативну психолого-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, угрупованням соціального ризику, дітям, підліткам, які потребують піклування;
- стверджує настановами і особистим прикладом повагу до принципів загальнолюдської моралі, правди, справедливості, гуманізму, доброти, працелюбства, інших добродійностей;
- виховує повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних, цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища;
- готує дітей, підлітків до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- додержується педагогічної етики, поважає гідність особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя;
- займається профілактикою правопорушень неповнолітніх, дитячого побутового, дорожньо-транспортного травматизму, пожеж;
- постійно вдосконалює свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру. Ефективно застосовує професійні знання в практичній діяльності [1].

Аналіз нормативно-правової бази дозволив визначити, що основною метою діяльності *вихователя соціального по роботі з дітьми з функціональними обмеженнями* є організація навчального, виховного та реабілітаційного процесів, їх наступна корекція відповідно до потреб та подальшої особистісної та професійної реалізації вихованців у суспільному житті, додержання самим вихователем та прищеплення підопічним поваги до принципів загальнолюдської моралі, добродійностей та вічних цінностей. Метою діяльності *вчителя-реабітолога* є організація навчально-реабілітаційного процесу, що забезпечує фізичну реабілітацію дітей з функціональними обмеженнями, набуття ними знань, вмінь та навичок, необхідних для успішної особистісної самореалізації у суспільному житті. Метою діяльності *педагога соціального* є розробка та впровадження у навчально-виховний процес методик, покликаних забезпечити процес ефективної особистісного розвитку дітей з функціональними обмеженнями, розкриття їх внутрішнього потенціалу, усвідомлення власних здібностей та прихованих талантів, що, врешті-решт, сприятиме успішній соціалізації та входженню цих дітей у соціальний простір.

Висновок. Таким чином, сутність педагогічного супроводу дітей з функціональними обмеженнями у системі ЦСССДМ полягає в організації такого навчального, виховного та реабілітаційного процесів, що забезпечить не лише фізичну реабілітацію дітей з функціональними обмеженнями, набуття ними знань, вмінь та навичок, необхідних для успішної особистісної

самореалізації у суспільному житті, а й сприятиме їх особистісному розвитку, розкриттю внутрішнього потенціалу, усвідомленню власних здібностей та прихованих талантів, вихованню поваги до принципів загальнолюдської моралі, доброчесностей та вічних цінностей що, врешті-решт, сприятиме успішній соціалізації та входженню цих дітей у соціальний простір.

Література

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80: Соціальні послуги – Краматорськ, 2005.
2. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Закон України № 2961-ІУ від 06.10.2005 р./ Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю» №1126 від 27.08.2004 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями» №877 від 08.09.2005 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів». № 1686 від 08.12.2006 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг». № 80 від 31.01.2007 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi;
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 року». № 716 від 12.05.2007 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
8. Постанова Кабінету Міністрів України. «Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інвалідів». № 757 від 23.05.2007 р. / Пошукова система: «Верховна рада України: Законодавство» // zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.
9. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навч.-метод. посіб. для соціальних працівників та соціальних педагогів / За ред. проф. А.Й.Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 168с.